

СЕКЦІЯ 7 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-5-39>**Виговська Н.Г.**

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів і кредиту
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Дячек С.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Державного університету «Житомирська політехніка»*

Vyhovska Nataliya

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance and Credit,
Zhytomyr Polytechnic State University*

Diachek Svitlana

*Candidate of Economic Sciences,
Assistant Professor, Assistant Professor
of the Department of Finance and Credit,
Zhytomyr Polytechnic State University*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

TRANSFORMATION OF STATE FINANCIAL CONTROL IN THE CONTEXT OF PROVIDING NATIONAL ECONOMIC SECURITY

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена обґрунтуванню трансформації ролі держави у світогосподарському просторі в контексті забезпечення національної економічної безпеки та визначенню заходів щодо підвищення ефективності державного фінансового контролю. Визначено наслідки впливу світогосподарських глобальних процесів на функціонування держав та зміну їхніх контрольних функцій (зростання обсягу транскордонних операцій та транскордонної злочинної діяльності, необхідність приведення національних систем бухгалтерського обліку і звітності, аудиту, контролінгу у відповідність до міжнародних стандартів, створення механізмів громадського контролю, відсутність аналогічного державі наднаціонального контрольного органу). Доведено необхідність посилення державного фінансового контролю в умовах глобалізації та запропоновано конкретні заходи, впровадження яких сприятиме можливості національних ринків протистояти «зовнішнім загрозам», зумовленим впливом глобалізації, забезпеченню національної економічної безпеки країни загалом.

Ключові слова: державний фінансовий контроль; економічна безпека; глобалізація; світогосподарський простір, держава.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена обоснованию трансформации роли государства в мирохозяйственном пространстве в контексте обеспечения национальной экономической безопасности и определению мер повышения эффективности государственного финансового контроля. Определены последствия влияния мирохозяйственных глобальных процессов на функционирование государств и изменение их контрольных функций (рост объема трансграничных операций и трансграничной преступной деятельности, необходимость приведения наци-

ональных систем бухгалтерского учета и отчетности, аудита, контроллинга в соответствие с международными стандартами, создание механизмов общественного контроля, отсутствие аналогичного наднационального контрольного органа). Доказана необходимость усиления государственного контроля в условиях глобализации и предложены конкретные меры, внедрение которых будет способствовать повышению возможности национальных рынков противостоять «внешним угрозам», обусловленным влиянием глобализации, обеспечению национальной экономической безопасности страны в целом.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль; экономическая безопасность; глобализация; мирохозяйственное пространство, государство.

ANNOTATION

The article is dedicated to justification of the transformation of state role in the globalization conditions and defining measures to improve the efficiency of public financial control. The relevance of the topic research is due changing the concept of "national economic space" in the context of globalization, the limited possibility of each individual state's control and transforming the supranational regulation of the world economy from secondary to national regulation into primary. It is determined that the traditional linear system of government is transformed into a nonlinear dynamic system, developing additional nonlinear connections at all levels. The article highlights the superstate; state; regional and local; the level of functioning of informal, non-governmental. As a result, national control systems in most countries of the world are undergoing a major transformation associated with the impact of external factors, namely: 1) strengthening the globalization process and the associated need to bring national accounting and reporting systems, audits, and controls in line with international standards;

2) increasing the scale of transnational operations and, accordingly, the growth of illegal criminal activity; 3) strengthening the influence of civil society in the state and its involvement in control mechanisms. The offered measures to strengthen the control functions of the state to ensure national sovereignty and economic security of the country are as follows: 1) standardization and convergence of financial control mechanisms in connection with the globalization of the economy and the transition to international accounting, reporting and audit standards; 2) ensuring the integrity of the financial control system and the consistency of its individual units, including the elimination of duplication of functions, which requires reform and improvement of the existing legislation in the field of control; 4) ensuring accountability of state control bodies to society, which requires the development of tools for exercising civic control and developing a control mechanism for the influence of citizens on offenders.; 5) creation of an optimal organizational and functional structure that would correspond to the current model of the system of state financial control; 6) ensuring decentralization of the process of financial management and control, with a clear definition of responsibilities, functions, tasks and resources. The implementation of the offered measures to strengthen the control functions of the state to ensure national sovereignty and economic security of the country will contribute to improving the efficiency of public resources management in the country, ensuring the national economic security of the country as a whole, increasing accountability to society, increasing the ability of national markets to confront "external threats" globalization.

Key words: state financial control; economic security; globalization; world economic space, state.

Постановка проблеми. Під час переходу країн до глобальної системи господарювання значно підвищується роль державного фінансового контролю, який в умовах транснаціоналізації виробництва потребує суттєвого удосконалення. У ринкових умовах відбувається не спрощення, а ускладнення фінансової діяльності, як наслідок – ускладнення і фінансового контролю, який об'єктивно притаманний усім типам економіки, в тому числі і ринковій. Ускладнення пов'язано з тим, що в умовах глобалізації розвивається, поряд із законною, і злочинна діяльність суб'єктів господарювання, що зумовлює важливість дослідження питань економічної безпеки держави загалом. За статистичними даними, кількість порушених справ про невиконання митних правил у 2018 році становила 48877 (для порівняння у 2017 році – 32282 справи) [1]. У результаті сума накладених штрафів на суб'єктів господарювання у 2018 році становила 9,82 млрд. грн (у 2017 році – 0,503 млрд. грн), тобто зросла на 95%, що свідчить про недосконалість системи державного фінансового контролю в Україні. Традиційно забезпечення економічної безпеки держави передбачає її активну участь у таких напрямках, як: встановлення правил економічної «гри», тобто прийняття законодавчих актів, які регламентують поведінку суб'єктів економічної, господарської діяльності; державний контроль за дотриманням встановлених правил і захист учасників економічних відносин від будь-яких протизаконних порушень; повноцінна реалізація права власності (державної) поряд з іншими учасниками економічного обороту; економічне регулювання, підтримка і стимулювання суб'єктів ринкових відносин [2, с. 45].

Серед виділених напрямів важливу роль як інструмент забезпечення економічної безпеки держави відіграє державний фінансовий контроль, особливо в умовах становлення глобальної господарської системи та трансформації ролі національних держав у світовому просторі, що свідчить про значущість та актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у наукове та практичне дослідження проблем державного фінансового контролю зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, такі як М.І. Баканов, М.Т. Білуха, В.В. Бурцев, Б.І. Валуєв, Ю.А. Данилевський, В.А. Дерій, В.Б. Івашкевич, М.М. Каленський, Є.В. Калюга, Е.А. Кочерін, Л.М. Крамаровський, М.В. Кужельний, Б.Ф. Усач, В.М. Мурашко, В.Ф. Палій, І.Б. Стефанюк, В.П. Суйц, В.О. Шевчук, О.О. Шпіг та ін. Багато вчених розглядали становлення, розвиток та вплив глобалізації на світову систему: Т. Левіт, В. Коллонтай, С.А. Єрохін, Л.І. Монахова, М.Н. Осьмова, А.В. Бойченко, А.Г. Мовсесян, С.Б. Огнівцев, Дж.К. Гелбрейт, Ю.В. Шишков, В.Я. Кикотя, М.П. Бортова, А.П. Гальчинський та ін.

Однак залишаються не досить дослідженими питання трансформації ролі держави та розвитку державного фінансового контролю в умовах дії глобальних процесів, що зумовлює актуальність теми статті та визначає її цільову спрямованість.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування трансформації контрольної функції держави у світогосподарському просторі в контексті забезпечення національної економічної безпеки та визначення заходів підвищення ефективності державного фінансового контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах глобалізації світова фінансова система стала практично незалежною від державного контролю. Це означає, що поняття «національний економічний простір» розмивається, і можливості кожної окремо взятої держави виявляються обмеженими. У результаті міжнаціональне (наднаціональне) регулювання всесвітньої економіки об'єктивно починає перетворюватися із вторинного щодо регулювання на національному рівні на первинне.

Водночас інтеграція національних господарств у єдину глобальну мережу приводить до існування двох протилежних тенденцій: 1) посилення контролю за національною економікою; 2) усунення з-під контролю державних органів цілих секторів економіки. Результативність ринкових реформ досягається там, де визначаються межі та масштаби виправдані державної участі в економіці. У таких умовах перед національним рівнем організації суспільного життя постають завдання визначення стратегії й управління входженням економіки і суспільства тієї чи іншої країни у процеси глобалізації, адаптації господарства країн до світових тенденцій, нейтралізації негативних наслідків і хеджування ризиків, пов'язаних із впливом

глобалізації на країни. Ці завдання не менш складні, ніж ті, які держава була покликана вирішувати на попередніх етапах історичного розвитку. Але обов'язковою умовою їх вирішення є суттєва трансформація та модернізація державних органів влади. Ми погоджуємось із твердженням, що «...необхідне поєднання різних напрямів, форм, методів і засобів регулювання, що забезпечують також стратегічну взаємодію національного господарства зі світогосподарською сферою» [3, с. 28].

Глобалізація – це складний багатоетапний процес, який потребує адаптації держав і суб'єктів господарювання до її умов. За впливу глобалізації на країни системи управління вкрай ускладнюються. Звична для нашої держави лінійна система управління державою не лише розвиває додаткові нелінійні зв'язки на всіх рівнях, але і перетворюється на нелінійну динамічну систему. У такій новоствореній системі функції держави перерозподіляються на чотири макрорівні, кожен із яких має безліч підрівнів.

Перший рівень – наддержавний. Частину своїх функцій держава делегує на вищий рівень – міжнародний. Насамперед це наднаціональні регіональні об'єднання: ЄС, НАФТА, АСЕАН та міжнародні організації: ООН, МВФ та ін. Держави, які є членами наднаціональних організацій, вимушені підпорядковуватися їхнім кодексам норм і правил та виконувати прийняті на себе зобов'язання. Дотримання цих правил контролюється нормами міжнародного права.

Другий рівень – державний. У цих умовах за державою залишаються такі ключові функції, як: право делегування повноважень і відповідальності на всі рівні – і наднаціональні, і місцеві; створення сприятливого середовища існування і ведення бізнесу на суверенній території; розроблення, зміна і забезпечення виконання законів, підтримання порядку; забезпечення соціальних гарантій; моніторинг екології та інших процесів для попередження кризових ситуацій; ліквідація стихійних лих; стимулювання стратегічних досліджень у сфері науки і прогнозування соціального розвитку; захист громадян за кордоном та ін. Держава стає центром, спрямованим на гармонізацію відносин між усіма цими рівнями.

Третій рівень – регіональний і локальний. Найбільшого успіху в делегуванні повноважень на цей рівень досягли США. Делегування влади на місцеві рівні в Україні пов'язано з урядовими реформами місцевого самоврядування та процесами бюджетної децентралізації.

Четвертий рівень – рівень функціонування неформальних, недержавних громадських організацій. Створення різних неформальних суспільних організацій (НФО) наднаціонального, національного і місцевого рівня дає змогу значно розвантажити державу від непритаманних їй функцій. Ці організації виконують вкрай важливу роль: дають змогу контролювати роботу всіх можливих державних органів

і служб різного рівня, аж до наднаціонального [4, с. 389-391]. Однак недостатній розвиток громадянського суспільства в Україні часто спричиняє і недовіру у функціонуванні системи недержавних громадських організацій.

Складність реалізації контрольних функцій держави в умовах глобалізації проявляється у неможливості повністю контролювати «економічний суверенітет» та забезпечувати належний рівень економічної безпеки, оскільки вона залежить також від світового, регіонального та інших національних рівнів. Однак можна погодитися з таким твердженням: «незважаючи на те, що національна держава підривається «згори» і «знизу», її роль у сучасному політичному та економічному житті не зменшується, тому варто звернути особливу увагу на підсилення держави і державності, що є, мабуть, найважливішим фактором політичної єдності міжнародної системи і внутрішньої стабільності у кожному суспільстві» [5, с. 263].

Передусім формування економічної моделі кожної країни відбувається в умовах складної та досить гострої боротьби за контроль над інститутами державної влади між представниками транснаціонального та національного капіталу, міжнародними інститутами та національною елітою. Транснаціональні корпорації прагнуть реалізувати тотальний контроль над світовим ринком та над кожним з його складників (країнами), нівелювання економічних, культурних та політичних меж між націями, підпорядковуючи своїм інтересам конкурентні переваги кожної з них, формуючи зручну для себе глобальну фінансову, інформаційну, правову та навіть силову інфраструктуру. В такій ситуації міжнародні інститути прагнуть домінувати над національними державними інститутами, усуваючи будь-які перепони на шляху міжнародного руху капіталу, товарів, робочої сили. Це послаблює рівень економічної безпеки в країні.

До епохи глобалізації провідну роль відігравали національні фінансові відносини. Внутрішні фінансові відносини були первинними, міжнародні – вторинними. Але під час формування світових товарних і фінансових ринків та суб'єктів транснаціонального капіталу (ТНК) світові фінансові відносини стали визначальними на фоні зменшення значущості внутрішніх фінансових відносин. Незважаючи на це, у дискусіях про характер та наслідки глобалізації центральне місце, безумовно, належить ролі держави в економічному житті суспільства. Є концептуально важливим обґрунтувати реакцію держави на багаточисельні виклики глобалізації, які виникають за межами країни та в здебільшого залишаються поза контролем національних регулюючих механізмів. Швидкість глобальних процесів є настільки значною, що наявні ринкові регулятори в традиційних системах середньо та недостатньо розвинутих країн не можуть забезпечити досягнення оптимальних результатів за межами індивідуальних

учасників – на рівні галузі і пов'язаної групи галузей, регіону та національної економіки загалом. Крім того, господарські суб'єкти не завжди встигають адаптуватися до впливу зовнішніх факторів на їхню діяльність. У зв'язку з цим виникає потреба в механізмах узгодження інтересів різнорівневих учасників процесу з метою досягнення результату, оптимального з позицій національної економіки.

Тому центр дискусії зміщується від заперечення ролі держави в економіці чи з'ясування динаміки ступеня її впливу на якісно нові функції, зважаючи на глобальні виклики та пошук методів підвищення ефективності державного управління. Втрата державою монополії на владу не означає зменшення її ролі. Національна держава, навіть з урахуванням впливу глобалізації, зберігає свої центральні позиції, які вона повинна багато в чому сформувати вперше.

Як зазначалося вище, однією із загроз національній економічній безпеці в таких умовах виступає діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК). На думку А.Г. Мовсеяна та С.Б. Огнівцева, ТНК розвинених країн, що розгортають економічну активність у регіональних економіках (так званих периферійних та напівпериферійних економіках), часто нехтують національними інтересами країн-реципієнтів. Передусім вони використовують як внутрішні ресурси цих країн, так і міжнародні (інформацію, менеджмент, кредитні засоби, транспорт та ін.) фактори виробництва, створюючи потужну конкуренцію місцевим компаніям і витісняючи їх із внутрішнього ринку. Часто у таких країнах ТНК прагнуть сприятливого (порівняно з національними підприємствами) режиму господарської діяльності у вигляді зниження податків, плати за використання місцевої інфраструктури та інших пільг. У прагненні отримання максимального прибутку вони можуть деформувати внутрішні виробничі зв'язки та структуру національного господарства, провокувати соціально-економічні конфлікти та загострювати політичну ситуацію в країні [6, с. 21]. Водночас процеси транснаціоналізації виробництва часто не відповідають завданням збереження єдності соціального, економічного і природного потенціалу. Є розповсюдженими приклади негативного впливу сучасних ТНК на стан атмосфери, водоймищ, ґрунту. Різкій критиці підлягає транснаціональний бізнес у зв'язку із загостренням низки соціальних проблем, насамперед проблем зайнятості населення тощо [5, с. 481]. Усе це зумовлюється необхідністю теоретичного усвідомлення ролі і тенденцій розвитку транснаціоналізації виробництва в умовах становлення глобальної економіки, формування нових потреб, зміни економічних інтересів і ціннісних орієнтирів суспільства. Другим побічним ефектом глобалізації є різке підвищення рівня протизаконних транскордонних видів діяльності. Серед них – ухилення від сплати податків і посилення багатонаціональних злочинних

синдикатів, які займаються відмиванням грошей, торгівлею людьми, сексуальними послугами і наркотиками. Ті ж фактори, які сприяли росту законних транскордонних економічних операцій, також створили механізми для протизаконних транскордонних угод. Революція у сфері ІКТ полегшила транскордонне координування незаконних видів діяльності, тоді як глобальна фінансова лібералізація сприяла ухиленню від сплати податків і відмиванню грошей. Одночасно різке зниження транспортних витрат і розширення масового туризму знизили затрати на незаконний вивіз людей та ускладнили його виявлення.

Це ненавмисне сприяння транскордонній злочинності також підтримується двома іншими факторами [7, с. 91]. Перший пов'язаний із зростанням економічних доходів від транскордонної злочинності з причини розширення можливостей для проведення арбітражних операцій на різних ринках (наприклад, зумовлених появою офшорних фінансових і податкових центрів, посиленням нерівності доходів між бідними і багатими країнами за жорсткого імміграційного контролю). Другий фактор – повільне формування багатосторонніх механізмів, спрямованих на виявлення й усунення такої протизаконної транскордонної діяльності, що знижує пов'язані з нею ризики. За таких сприятливих умов ця діяльність процвітає.

О.В. Щербина пише: «Фінансова система стала практично незалежною від державного контролю і регулювання. Стрімко зростають міжнародні фінансові потоки, які значною мірою відірвані від реальних потреб міжнародної торгівлі товарами і послугами» [8, с. 15]. Однак такий процес сприяє масштабним валютним спекуляціям, що розхитують фінансову систему насамперед менш розвинутих країн.

Виходячи з цього, національні контрольні системи більшості країн світу зазнають значної трансформації, пов'язаної із впливом зовнішніх чинників, наслідком чого є:

1) посилення процесів глобалізації та пов'язана з ними необхідність приведення національних систем бухгалтерського обліку і звітності, аудиту, контролінгу до міжнародних стандартів;

2) збільшення масштабів транснаціональних операцій. Зростання обсягу транснаціональних фінансових потоків, що приводить до необхідності формування наднаціональних органів фінансового контролю і моніторингу фінансових потоків, з одного боку, а з іншого – зумовлює потребу співробітництва країн із окремих проблем на основі дво- чи багатосторонніх угод;

3) посилення впливу громадянського суспільства і його залучення до механізмів контролю.

Запропоновані нами заходи щодо посилення контрольних функцій держави для забезпечення національного суверенітету та економічної безпеки країни є такими: 1) стандартизація і зближення механізмів фінансового контролю

у зв'язку з глобалізацією економіки та переходом на міжнародні стандарти обліку, звітності й аудиту. Це вимагає також здійснення певних організаційних заходів на першому – наднаціональному – рівні, виділеному нами; 2) забезпечення цілісності системи фінансового контролю і несуперечливості її окремих ланок, у тому числі виключення дублювання функцій, що вимагає реформування та удосконалення чинного законодавства у сфері контролю. Такі заходи необхідно реалізувати на другому – державному – рівні; 3) дотримання прозорості і гласності методів проведення перевірок, що також пов'язано із другим рівнем – державним; 4) забезпечення підзвітності і відповідальності державних контрольних органів перед суспільством, що вимагає розроблення інструментарію громадянського контролю та контрольного механізму впливу громадян на правопорушників. Реалізація такого заходу можлива на четвертому виділеному рівні – рівні функціонування неформальних інститутів; 5) створення оптимальної організаційної та функціональної структури, яка б відповідала сучасній моделі системи державного фінансового контролю. Реалізація такого заходу вимагає взаємодії національного та наднаціонального рівнів; 6) забезпечення децентралізації процесу фінансового управління та контролю за чіткого визначення відповідальності, функцій, завдань та ресурсів, що вимагає спрямованих дій на державному та регіональному (локальному) рівнях.

Упровадження запропонованих заходів розвитку та удосконалення системи державного фінансового контролю сприятиме підвищенню ефективності управління суспільними ресурсами у країні, посиленню відповідальності перед суспільством, можливості національним ринкам протистояти «зовнішнім загрозам», зумовленим впливом глобалізації, забезпеченню національної економічної безпеки країни загалом.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Визначено, що в умовах впливу глобальних процесів на економіку окремих країн та становлення світової фінансової системи контрольні функції держави підлягають докорінній трансформації. Такі чинники, як зростання обсягу транскордонних операцій та транскордонної злочинної діяльності, необхідність приведення національних систем бухгалтерського обліку і звітності, аудиту, контролінгу до міжнародних стандартів, створення механізмів громадського контролю, відсутність аналогічного державі наднаціонального контрольного органу, вимагають значного посилення державного фінансового контролю. Запропоновано заходи з розвитку та удосконалення системи державного фінансового контролю, впровадження яких сприятиме можливості національним ринкам протистояти «зовнішнім загрозам», зумовленим впливом глобалізації, забезпеченню національної економічної без-

пеки країни загалом. Перспективи подальших наукових досліджень слід пов'язати з організаційним забезпеченням реалізації контрольних функцій національних держав у світогосподарському просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. *Державна фіскальна служба: результати роботи у 2018 році*: офіційний сайт Державної фіскальної служби. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/239117.pdf> (дата звернення: 23.09.2019).
2. Мильнер Б. Управление: пути преодоления кризиса. *Вопросы экономики*. 1997. №6. С. 36-47.
3. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков. В 5 т. / Сопред. редкол. Г.Г. Фетисов, А.Г. Худокормов. Т. IV. Москва: Мысль, 2004. 942 с.
4. Удовік С.Л. Глобалізація: семиотическіе підходи. Москва: «Рефл-бук», Київ: «Ваклер», 2002. 480 с.
5. Экономическая теория на пороге XXI века – 7 / Под. ред. Ю. Осипова, С. Бабурина, В. Белоліпецкого. Москва: Юристъ, 2003. 992 с.
6. Мовсесян А.Г., Огнівцев С.Б. Международные валютно-кредитные отношения: учебник. Москва: ИНФРА-М, 2005. 312 с.
7. Справедливая глобалізація: создание возможностей для всех. Женева: Международная организация труда, 2004. 177 с.
8. Щербина О.В. Проблеми глобалізації світової економіки // *Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць*. 2001. Вип. 12. С. 15-20.

REFERENCES:

1. Derzhavna fiskal'na sluzhba: rezul'taty roboty u 2018 rotsi. (2019) [State Fiscal Service: the results of work in 2018 years]: *ofitsijnyj sajт Derzhavnoi fiskal'noi sluzhby*. [Official site of the State Fiscal Service]. Available at: <http://sfs.gov.ua/data/files/239117.pdf> (accessed 23 September 2019). (in Ukrainian).
2. Mil'ner B. (1997). Upravlenie: puti preodolenija krizisa [Management: ways to overcome the crisis]. *Economic issues*, no. 6, pp 36-47. (in Russian).
3. Fetisov G, Hudokormov A. (2004). *Mirovaja jekonomicheskaja mysl'*. Skvoz' prizmu vekov [World economic thought. Through the prism of centuries]. T. IV. Moscow: Mysl'. (in Russian).
4. Udovik S. (2002). *Globalizacija: semioticheskie podhody*. [Globalization: semiotic approaches]. Moscow: Refl-buk, Kyiv: Vakler. (in Russian).
5. Osipov Ju, Baburin S., Belolipecky V. (2003). *Jekonomicheskaja teorija na poroge XXI veka* [Economy theory on the threshold of the 21st century-7]. Moscow: Jurist. (in Russian).
6. Movsesjan A., Ognivcev S. (2005). *Mezhdunarodnye valjutno-kreditnye otnoshenija* [International monetary relations]: uchebnik. Moscow: INFRA-M (in Russian).
7. *Spravedlivaja globalizacija: sozdanie vozmozhnostej dlja vseh* (2004). [Fair globalization: creating opportunities for all]. Zheneva: Mezhdunarodnaja organizacija truda. (in Russian).
8. Shherbina O. (2001). Problemi globalizacii svitovoi ekonomiki [Problems of globalization of the world economy]. *Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini: Zbirnik naukovih prac'*. [Formation of market relations in Ukraine: Collection of scientific works]. Vol. 12, pp. 5-12. (in Ukrainian).